

استنتاج روش‌های تعلیم و تربیت سلبی از نظام تعلیم و تربیت مهدوی (علیه السلام) در عصر ظهور (به مثابه تعلیم و تربیت زمینه ساز)

۱. سید مسعود راد: دانشجوی دکتری، گروه فلسفه ی تعلیم و تربیت، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

۲. وحید فلاح*: گروه فلسفه ی تعلیم و تربیت، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران

۳. سیده عصمت رسولی: گروه فلسفه ی تعلیم و تربیت واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: vahidfallah20@yahoo.com

چکیده

تعلیم و تربیت، پیکره اسلام و نظام و چارچوبی مستحکم برای رسیدن انسان به رشد و تعالی اخلاقی و معنوی است و تعالی انسان نیز در نائل آمدن به درجات بالای بندگی که همانا هدف آفرینش است، می‌باشد. نقطه اوج این تعالی، برای عموم مردم، تنها در دوران حکومت جهانی الهی، میسر خواهد بود؛ چرا که رساندن بشریت به باشکوه ترین دوران شکوفایی استعدادهای فردی و اجتماعی و برپایی مکتبی از بهشت بر روی زمین، وعده الهی است، که با هدایت و رهبری آخرین حجت الهی؛ یعنی حضرت مهدی(علیه السلام) و همکاری آحاد مردم جهان، محقق خواهد شد. پژوهش حاضر قصد دارد بر اساس الگوی قیاس نظری فرانکا اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی در دوران ظهور را مورد بررسی قرار داده و اصلی ترین روش‌های تعلیم و تربیت سلبی را از آن‌ها استخراج و استنتاج نماید و به عنوان روش‌های تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور معرفی نماید پژوهش گر معتقد است روش‌های تعلیم و تربیت سلبی استنتاج شده از تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور، تنها روش درست، برای زمینه سازی ظهور است؛ به این دلیل که اساس و پایه رسیدن به تعالی فردی و اجتماعی در عصر غیبت و زمینه سازی ظهور باید بر اساس اهداف و اصول و روش‌های تعلیم و تربیت عصر ظهور باشد؛ لذا در دوران غیبت، استفاده از روش‌های سلبی و اجتناب از روش‌های ایجابی و تحمیلی در تعلیم و تربیت، از مهمترین وظایف منتظران ظهور است تا خود و جامعه خود را برای برپایی این شکوفایی عظیم جهانی و رسیدن به رستگاری بزرگ، آماده و مهیا سازند. مسئولین کشور و به خصوص آموزش و پرورش و وزارت ارشاد و همچنین آینده پژوهان و مؤلفان کتب درسی، برنامه ریزان آموزشی و معلمان و... باید به تعلیم و تربیت عصر ظهور توجه ویژه داشته باشند چرا که این امر در برنامه ریزی و ایجاد زمینه لازم برای تحقق تعلیم و تربیت زمینه ساز ضروری و تأثیر گذار است و علی الخصوص مدرسه به عنوان مهمترین واحد اجتماعی میتواند در این زمینه نقش مؤثرتری ایفا کند.

کلیدواژگان: تعلیم و تربیت، تعلیم و تربیت سلبی، تعلیم و تربیت مهدوی، تعلیم و تربیت زمینه ساز

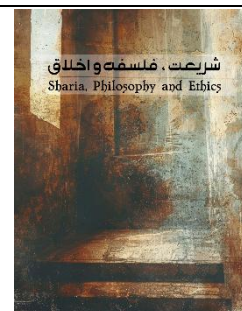
شیوه استناددهی: راد، سید مسعود، فلاح، وحید، و رسولی، سیده عصمت. (۱۴۰۴). استنتاج روش‌های تعلیم و تربیت سلبی از نظام تعلیم و تربیت مهدوی (علیه السلام) در عصر ظهور (به مثابه تعلیم و تربیت زمینه ساز). شریعت، فلسفه و اخلاق، ۳(۲)، ۱-۲۱.

تاریخ ارسال: ۱۴ اردیبهشت ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۸ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۲۶ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱۰ شهریور ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Derivation of Negative Educational Methods from the Mahdist Educational System in the Era of Reappearance (as Preparatory Education)

1. Seyed Masoud Rad: PhD Student, Department of Philosophy of Education, Sar.C., Islamic Azad University, Iran
2. Vahid Fallah*: Department of Philosophy of Education, Sar.C., Islamic Azad University, Iran
3. Seyedeh Esmat Rasoli: Department of Philosophy of Education, Sar.C., Islamic Azad University, Iran

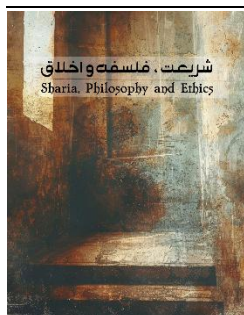
*Corresponding Author's Email: vahidfallah20@yahoo.com

Abstract

Education constitutes the structural core of Islam and a coherent framework for guiding human beings toward moral and spiritual growth. Human perfection is realized through attaining higher levels of servitude, which represent the ultimate purpose of creation. The apex of this development, for humanity at large, will only be achievable during the era of divine global governance, since ushering humanity into the most magnificent phase of flourishing—both in individual and social capacities—and establishing a manifestation of paradise on earth is a divine promise. This promise will be fulfilled under the guidance and leadership of the final divine proof, namely the Mahdi, with the cooperation of all people across the world. The present study aims, based on Frankena's model of theoretical reasoning in education, to examine the goals, principles, and methods of Mahdist education during the era of Reappearance, and to extract and infer the most significant negative (prohibitive) educational methods from them, presenting these as preparatory educational strategies for the realization of Reappearance. The researcher argues that the negative educational methods derived from Mahdist education in the era of Reappearance represent the only valid approach for preparing the conditions for Reappearance. This is because the foundation of achieving individual and social perfection during the period of occultation must be grounded in the goals, principles, and methods characteristic of the era of Reappearance. Accordingly, during the period of occultation, employing negative educational methods and avoiding affirmative and coercive approaches in education constitutes one of the most essential duties of those awaiting Reappearance, so that both individuals and their societies may be adequately prepared for the establishment of this great global flourishing and the attainment of ultimate salvation. Policymakers and officials, particularly in the educational system, the Ministry of Culture, futurists, textbook authors, educational planners, and teachers, must give special attention to the educational system of the era of Reappearance, as this is essential and influential in planning and creating the necessary conditions for preparatory education. In particular, the school, as the most fundamental social institution, can play a more effective role in this regard.

Keywords: *education, negative education, Mahdist education, preparatory education*

How to cite: Rad, S. M., Fallah, V., & Rasoli, S. E. (2025). Derivation of Negative Educational Methods from the Mahdist Educational System in the Era of Reappearance (as Preparatory Education). *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(2), 1-21.

Submit Date: 04 May 2025

Revise Date: 09 August 2025

Accept Date: 17 August 2025

Publish Date: 01 September 2025

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Education within the Islamic intellectual tradition is conceptualized as a comprehensive and teleological process aimed at guiding human beings toward moral, spiritual, and intellectual perfection. This process is not limited to the transmission of knowledge but is fundamentally concerned with the realization of the ultimate purpose of creation, namely the attainment of higher levels of servitude and proximity to the divine. The Mahdist educational system, as envisioned in the era of Reappearance, represents the apex of this developmental trajectory, wherein all dimensions of human existence—individual and collective—reach their fullest expression. In this ideal state, rationality, spirituality, and ethical conduct converge to produce a global order characterized by justice, prosperity, and harmony. The transformative scope of this educational system extends beyond individual development to encompass societal and civilizational renewal. As articulated by prominent Islamic thinkers, the movement associated with the Mahdi is not merely a historical or eschatological event but a comprehensive philosophical and social project that reflects the deepest aspirations of Islamic thought (1, 2). Therefore, examining the principles and methods of education in this context provides valuable insights into the foundational structure of Islamic pedagogy and its potential applications in contemporary educational systems.

The present study aims to derive negative (prohibitive) educational methods from the broader framework of Mahdist education by employing Frankena's model of theoretical reasoning. This model enables the systematic analysis of normative propositions to extract educational goals, principles, and methods in a logically coherent manner. The research adopts a qualitative design and utilizes deductive content analysis to examine relevant religious texts, scholarly interpretations, and theoretical discussions pertaining to Mahdist education. Through this process, key concepts are identified, categorized, and synthesized to reveal the underlying philosophical structure of the educational system in the era of Reappearance. The analysis proceeds by first identifying descriptive and normative statements, then reconstructing their philosophical assumptions, and finally inferring practical educational methods consistent with those assumptions. The central hypothesis guiding this study is that the most appropriate educational strategies for the period of occultation must be derived from the ideal model of the era of Reappearance, as it represents the highest form of human development and social organization. In this regard, the study focuses specifically on identifying negative educational methods, understood as approaches that emphasize the removal of obstacles to growth rather than the imposition of external content or coercive structures (6).

A fundamental theoretical distinction in this study is the differentiation between negative and affirmative approaches to education. Negative education is grounded in the assumption that human beings possess an innate disposition oriented toward truth, knowledge, and moral goodness. According to this perspective, education should not be understood as the external construction of the individual, but rather as the facilitation of an internal process of growth and self-realization. The role of the educator, therefore, is to remove the barriers that prevent the natural unfolding of these inherent capacities. This approach is closely linked to the concept of moral purification, which involves both the elimination of negative tendencies and the activation of positive potentials within the individual. Scholars have emphasized that genuine knowledge emerges not through accumulation but through a process of uncovering what is already present within the self, suggesting that true learning is a form of discovery rather than acquisition (4). This conceptualization challenges dominant educational paradigms that prioritize external instruction and standardized outcomes, instead advocating for a learner-centered approach that respects the intrinsic nature of human development.

In contrast, affirmative education is characterized by its focus on the transmission of knowledge and the deliberate shaping of individuals according to predefined objectives and social expectations. While this approach acknowledges the importance of acquired knowledge, it often overlooks the necessity of aligning

external instruction with the learner's internal disposition. As a result, it may lead to forms of coercion and superficial learning, where individuals conform to imposed standards without achieving genuine understanding or personal growth. Critiques of affirmative education have been articulated by both Islamic and Western thinkers, who argue that such methods can undermine human autonomy and authenticity. The idea that education should preserve the natural goodness and freedom of the learner, rather than imposing external constraints, reflects a shared concern across different intellectual traditions. For example, the notion that proper education should protect the innate qualities of the individual from the corrupting influences of society resonates with broader critiques of modern educational systems that prioritize control and conformity over creativity and independence (7). In this context, negative education emerges as a corrective framework that seeks to restore balance by emphasizing inner development and self-directed learning.

Based on the analysis of the Mahdist educational system, the study identifies several key characteristics of negative educational methods. These methods are designed to cultivate intrinsic motivation, ethical responsibility, and spiritual awareness, rather than relying on external rewards or punishments. They emphasize the importance of gradual and self-initiated transformation, encouraging learners to take active responsibility for their own development. The educator's role is redefined as that of a facilitator who creates the conditions necessary for the learner's internal capacities to emerge and flourish. This includes fostering an environment that promotes reflection, critical thinking, and moral sensitivity, while avoiding practices that impose rigid structures or suppress individual agency. Furthermore, the integration of innate and acquired knowledge is considered essential, ensuring that external learning complements rather than contradicts the individual's internal orientation. This holistic approach aligns with the broader Islamic understanding of education as a process of nurturing the whole person, encompassing cognitive, emotional, and spiritual dimensions. By prioritizing the removal of obstacles to growth, negative educational methods aim to create a sustainable and authentic form of development that is deeply rooted in the nature of the human being (5).

The practical implications of these findings are significant for contemporary educational theory and policy. In a global context where many educational systems are increasingly driven by standardization, competition, and instrumental objectives, the principles of negative education offer an alternative paradigm that prioritizes human dignity, ethical development, and spiritual growth. Implementing such an approach requires a fundamental shift in the aims of education, as well as in the roles of educators and institutions. Policymakers, curriculum designers, and teachers must move beyond a narrow focus on measurable outcomes and consider the broader goals of human development. Schools, as primary sites of socialization, have a crucial role in creating environments that support the principles of negative education, fostering a culture of inquiry, reflection, and ethical engagement. By aligning educational practices with the principles derived from the Mahdist educational system, it is possible to create conditions that support both individual fulfillment and social well-being, ultimately contributing to the development of a more just and harmonious society.

In conclusion, the derivation of negative educational methods from the Mahdist educational system provides a comprehensive and philosophically grounded framework for rethinking the nature and purpose of education. By emphasizing the removal of barriers to growth and the activation of innate human capacities, this approach offers a transformative vision that addresses the limitations of conventional educational models. It highlights the importance of aligning educational practices with the fundamental nature of the human being, recognizing that true development occurs when individuals are allowed to realize their inherent potential in a supportive and ethically grounded environment. This perspective not only enriches the theoretical discourse on education but also provides practical guidance for the design of educational systems that are more responsive to the needs of individuals and societies in an increasingly complex and interconnected world.

عصر ظهور امام عصر علیه السلام، عصر شکوفایی تعلیم و تربیت، دوران حاکمیت عقل، علم و معنویت در همه انسان‌ها و جوامع بشری می‌باشد. عصر ظهور، دوران بهزیستی و کمال‌گرایی همه بشریت است که نظیری برای آن، نمی‌توان تصور کرد. در این دوران، تمامی ظرفیت‌ها و استعدادها فطری و عقلی انسان، شکوفا می‌شود و با تعلیم و تربیت مهدوی علم، اخلاق، معنویت و عقلانیت، چنان رشدی می‌یابد که تعالی عظیم معنوی و همچنین آبادانی و رفاه اقتصادی فراگیر شده و چهره‌های بی‌نظیر و بهشت‌گونه از جهان، فراروی بشریت می‌گشاید. ابعاد و عظمت چنین تعلیم و تربیتی به قدری گسترده و وسیع است که استاد مطهری در این باره می‌گوید: "آرمان قیام و انقلاب مهدی (ع) یک فلسفه بزرگ اجتماعی-اسلامی است. این آرمان بزرگ، گذشته از این که الهام بخش هدف و راه گشا به سوی آینده است، آینه بسیار مناسبی برای شناخت آرمانهای اسلامی می‌باشد. این نوید، ارکان و عناصر مختلفی دارد که برخی فلسفی و جهانی است و جزئی از جهان بینی اسلامی است، برخی فرهنگی و تربیتی است، برخی سیاسی است، برخی اقتصادی است، برخی اجتماعی است، برخی انسانی، یا انسانی - طبیعی است" (1, 2) تعلیم و تربیت در عصر ظهور، رشد و شکوفایی تمامی ابعاد شخصیت انسان و همچنین رشد و شکوفایی شخصیت همه انسان‌ها را در بر می‌گیرد. چنانچه نقش اصلی پیامبران، دعوت به ایمان و معرفت و رشد و گسترش دانایی و تعلیم و تربیت همه انسان‌ها بوده است پیامبران به انسان‌ها، راه و رسم زندگی و هدف و نتیجه آن را آموخته‌اند و ارزش انسان و والایی مقام و نقش برجسته او در کائنات و توانایی و ظرفیت وجودی او را در رسیدن به تکامل اخلاقی و تعالی روحی، به وی یادآور شده‌اند. در پرتو چنین تعالیمی، نیروی تفکر و خردورزی را در او بیدار کرده و به اندیشیدن درباره مبدأ و معاد و کشف اسرار خلقت و آیات الهی واداشته‌اند. در دوران ظهور، با کمک رهبری الهی و همدلی و مجاهدت تمام مردم دنیا، همه موانع و آفت‌های رشد و تعالی اخلاقی و عقلانی انسان‌ها از بین می‌رود و معنویت اخلاقی و عقول آنان به بالاترین درجه رشد و شکوفایی خواهد رسید. ایشان ادامه دهنده راه انبیاء و تکمیل‌کننده برنامه‌های آنان به خصوص پیامبر اسلام صل الله علیه و آله است. در واقع در این عصر به دو بعد تعلیم و تربیت (تزکیه نفس و علم آموزی) عموم مردم پرداخته می‌شود؛ یعنی، هم بر بصیرت و دانایی آنان افزوده می‌شود و هم پاکسازی کل جهان و تزکیه نفوس در اولویت قرار می‌گیرد. روش‌های سلبی (روش‌های تزکیه نفس) چه در دوران غیبت و چه در دوران ظهور، هم نتیجه و هم هدف چنین نگاه و بینشی است. اگر انسان‌ها از گناه و معصیت و مصداق بارز آن یعنی؛ ظلم دوری کنند عقل، دانش و اخلاق فطری آن‌ها شکوفا شده و با راهنمایی و هدایت حجت و ولی خدا زمینه تعلیم و تربیت سلبی و آزاد چنان فراهم می‌شود که زنان در خانه بر اساس قرآن فتوا خواهند داد. و بشر برای دستیابی به رموز خلقت الهی به کرات آسمانی و کهکشان‌ها سفر خواهد کرد.

هدف کلی از انجام این پژوهش، استنتاج روش‌های تعلیم و تربیت سلبی از اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی است، که به مثابه تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور، می‌باشد. که با استفاده از روش تحلیل گزاره‌های هنجارین تعلیم و تربیت با روش فرانکنا انجام شده است. پژوهش‌هایی که قبل از پژوهش حاضر، به عنوان این پژوهش نزدیک هستند، به قرار زیر می‌باشند.

رهنمایی؛ سید احمد (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تربیت زمینه ساز عصر ظهور (اصول و الزامات)» با روش توصیفی - تحلیلی نتیجه می‌گیرد که تربیت زمینه ساز در حقیقت زمینه‌های تحقق آن دسته از اهداف و آرمان‌های می‌باشد که بناست با سرآمدن دوران انتظار به استناد و برکت ظهور حضرت ولی عصر و به دست مبارک ایشان به منصب ظهور برسد. مانند: ولایت مداری و امام محوری، براءت جویی از دشمنان امام ع، شهادت طلبی، سلم و دوستی با مردم و امام ع و... (3)

کریمی؛ عبدالعظیم، (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان « تربیت شدن به مثابه فطری بودن» که به روش توصیفی - تحلیلی حاصل شده است؛ خاستگاه تربیت از بیرون به درون، از کسب به کشف و از القا و تجویز به الهام و پرهیز، ارتقاء یافته است؛ زیرا هدف تعلیم و تربیت آن است که آدمی تمامیت خویش را در فعلیت بخشیدن به قابلیت‌های فطری خویش بیابد. نتایجی که پژوهشگر از این دیدگاه حاصل می‌کند به این قرار است که؛ انسان نه از راه «افزودن»، بلکه از طریق «کاستن»، عالم می‌شود؛ نه از «راه یادگیری»، بلکه از طریق «نایادگیری»، دانا می‌شود (4).

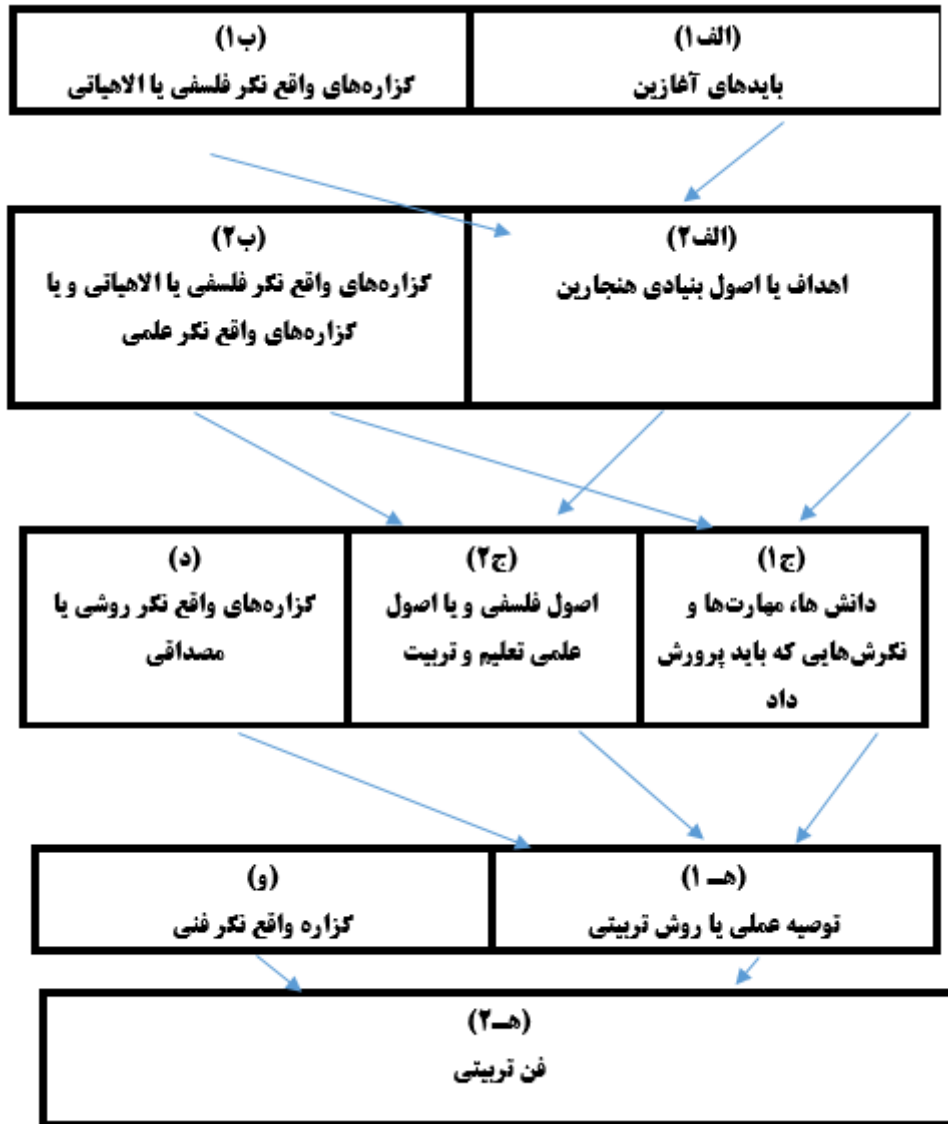
کریمی؛ عبدالعظیم (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان « تزکیه به مثابه تربیت سلبی در برابر تدسیه به مثابه تربیت ایجابی» تلاش کرده است تا وجه سلبی تربیت در قالب مفهوم قرآنی «تزکیه» از نظر مبانی، رویکرد و روش، با وجه ایجابی آن را مورد مقایسه و مقابله قرار دهد تا از این راه بتوان به الگوی برخاسته از تعالیم قرآنی و عرفانی تربیت بازگشت. بر این اساس پژوهشگر با روش توصیفی - تحلیلی نتیجه می‌گیرد؛ هدف آموزش و پرورش، شکوفا کردن استعدادهای دانش آموزان نیست، بلکه زمینه سازی یا «شکوفا شدن» استعدادهاست (5).

نائینی و نوروزی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان « روش‌های کسب معرفت در تربیت عقلانی از منظر فارابی» به صورت کیفی و با استفاده از روش استنتاجی فرانکنا، روش‌های کسب معرفت در تربیت عقلانی فارابی را استخراج کرده اند گردآوری اطلاعات از طریق مطالعه کتابها، مقالات، پایان نامه‌ها و دیگر آثار مکتوب و بر اساس روش تحلیل محتوای قیاسی صورت گرفته است. و سپس گزاره‌های واقع نگر فلسفی مشخص شده است و در آخر به روش استنتاجی اصول و روش‌های کسب معرفت از منظر فارابی تبیین شده است (6).

کریمی؛ مینا (۱۴۰۴) « استخراج اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی و تبیین ویژگی‌های آن در مراکز آموزشی و پرورشی» هدف از این پژوهش استخراج اصول و روش‌های تربیت مهدوی و تبیین ویژگی‌های آن در مراکز آموزشی و پرورشی می‌باشد. روش پژوهش کیفی از نوع پدیدار شناسی بوده و داده‌ها در دو مضمون اصلی و فرعی شناسایی شده و نتیجه گیری شده است که؛ متصدیان و متولیان امر آموزش، به ویژه مربیان، معلمان و مدرسان باید اهداف مهم آموزشی و تربیتی را در ابعاد مختلف پیشی، گرایشی و رفتاری را دنبال کنند (7). در این نوشتار کوشیده ایم روش‌های تعلیم و تربیت سلبی در نظام تعلیم و تربیت مهدوی دسته بندی و مشخص کنیم و به این نتیجه برسیم که؛ روش‌های تعلیم و تربیت سلبی برای تعلیم و تربیت همه انسان‌ها کدامند؟

روش پژوهش

در این پژوهش، که تحقیقی کیفی است، با استفاده از روش استنتاجی فرانکنا روش‌های تعلیم و تربیت سلبی در ظهور، از روایات مربوط به ویژگی‌های تربیت مهدوی استخراج شده است. گردآوری روایات از طریق مطالعه کتاب‌ها، مقالات، پایان نامه‌ها و دیگر آثار مکتوب و بر اساس روش تحلیل محتوای قیاسی به منظور توصیف مفاهیم مربوط به موضوع و عنوان تحقیق صورت گرفته است. به این منظور ابتدا در جدول (۱) معانی و مفاهیم مربوط به اهداف تعلیم و تربیت مهدوی توصیف شده و مضامین روایات یا کد دسته‌های مربوط به هر روایت به دست آمده است. در ادامه مفاهیم هم دسته شده و در مقوله‌های مجزا قرار گرفته و گزاره‌های واقع نگر فلسفی مربوط به آن مشخص شده است. در پایان به روش استنتاجی فرانکنا اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی تبیین شده و روش‌های سلبی از آن‌ها استنتاج شده است. شکل زیر صورت بازسازی شده الگوی فرانکنا را نشان می‌دهد که پژوهش حاضر بر اساس آن صورت گرفته است.

شکل (۱) الگوی بازسازی شده فرانکنا

بررسی نظری «رویکرد سلبی و ایجابی» در نظام تعلیم و تربیت اسلامی

سؤال جدی و چالش برانگیزی که امروز نزد علمای تعلیم و تربیت مطرح است این است که آیا کودکان ما باید آن چیزی بشوند که هستند یا آن چیزی بشوند که نیستند؟ باید تربیت نشوند یا تربیت بشوند؟ باید خود بیاموزند یا آموزش داده شوند؟ یا به عبارتی آیا تعلیم و تربیت کسب کردنی است یا آشکار شدنی؟ برای پاسخ به این سؤالات لازم است به تفاوت دو نوع روش سلبی و ایجابی بپردازیم.

رویکرد تعلیم و تربیت سلبی: پیش فرض اصلی در رویکرد «تعلیم و تربیت سلبی» این است که انسان به طور فطری خداآورد، علم جو و دین خواه است و به صورت تکوینی و طبیعی در مسیر آن رشد کرده و از هدایت الهی بهره مند می‌شود؛ البته مشروط بر آن که آن را با گناهان و آلودگی‌ها پوشانده یا مسطور نسازد. چنانچه خداوند می‌فرماید:

« وَ نَفْسٍ وَ مَا سَوَّاهَا * فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَ تَقْوَاهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا * وَ قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا » (شمس - ۷ الی ۱۰)، «سوگند به نفس و آن کس که آن را آفرید * سپس پلید کاری و پرهیزگاری اش را به آن الهام نمود. * هر که آن را پاک گردانید، قطعاً رستگار شد. * و هر که آلوده اش ساخت، قطعاً در باخت.»

کریمی (۱۳۹۴ ص ۳) در باره ماهیت تزکیه نفس می گوید: «تزکیه نفس که در قرآن و روایات به آن تاکید شده ناظر بر دو مفهوم هم زمان و متضاد [کاهش] و [افزایش] است؛ که نوعی زدایش همراه با زایش است که به طور یکپارچه اتفاق می افتد و موجب رشد و شکوفایی فطری می شود.» «شناخت مفهوم «دسی» که مصدر آن «تدسیه» است در شناخت بهتر مفهوم تزکیه به عنوان واژه متضادش، اهمیت دارد؛ چرا که در مفهوم تدسیه، پنهان کردن و پوشاندن نهفته است؛ مفهوم تزکیه آشکار کردن و نمایان ساختن است (4).

و علامه طباطبایی صاحب تفسیر المیران (۱۴۰۷ هـ.ق، ج ۲۰، ص ۲۹۸) در ارتباط با اهمیت این دو واژه بیان می کند. انگیزه به کارگیری واژگان «تزکیه و تدسیه» در زمینه اصلاح و تباهی نفس آدمی، بر اساس همان پیام «فألهمها فجورها و تقواها» استوار گشته است؛ به این معنا که کمال نفس انسانی در گرو الهامی است که بر حسب فطرتش، می تواند فجور (گناهان) را از تقوا (خویشتن داری از گناه) تشخیص دهد، یعنی دین الهی - اسلام - برای نفس انسان، فطری است (8).

بنابر این می توان گفت: تمام تلاش ها برای تعلیم و تربیت فرزندان باید مقدمه ای برای رسیدن به تزکیه باشد که اگر این هدف بدون تعلیم و تربیت حاصل می شد ضرورتی برای تعلیم و تربیت نبود. به تعبیر شهید مطهری؛ «غایت تعلیم و تربیت تقوا، تزکیه نفس، پرورش اراده و برطرف کردن موانع برای بندگی خداوند و تقویت قلب برای حرارت ایمانی می باشد» (2).

رویکرد تعلیم و تربیت ایجابی: نقطه مقابل تعلیم و تربیت سلبی تعلیم و تربیت ایجابی است. از آنجاییکه ذهن کودک در هنگام تولد خالی از هر گونه دانش و تجربه است و به مرور زمان با دستکاری محیط و کسب تجربه و علوم مختلف می تواند دانش کسب کند. پس دانش کسی نیز بخش مهمی از دانش بشر به حساب می آید.

هیچ بذر و طرحی از بیرون به درون فرد راه نمی یابد، بلکه بذرها و طرحواره های رشد و تحول در درون فرد، وجود دارد و باید در تعامل با محیط بیرون، به تدریج بارور شود؛ «فطرت» به عنوان قطب نمای الهی و سرمایه درونی و ذاتی ربانی بشر است که برای بیداری و شکوفایی، به عنوان دین فطری و ذاتی، نیازمند هدایت فرستنده الهی است، تا آنچه را که از درون دریافت می کند بر اساس نقشه راه، در جهت درست، حرکت کرده و به مقصد از پیش تعیین شده الهی نائل گردد.

چنانچه خداوند می فرماید: «و خدا شما را - در حالی که چیزی نمی دانستید - از شکم مادرانتان، بیرون آورد، و برای شما گوش و چشم و دل قرار داد، باشد که سپاسگزار باشید». پس خداوند دو نوع معرفت در اختیار انسان قرار داده است یکی «معرفت درونی» که همان فطرت است و در نفس هر انسانی موجود است و ابزار تجلی آن تهذیب و تزکیه نفس یا همان تعلیم و تربیت سلبی است و دیگری «معرفت بیرونی یا اکتسابی» است که ابزار آن گوش و چشم و فهم است که انسان طی زمان می تواند آن را کسب کند و برای هیچ یک از این دو معرفت نهایی وجود ندارد و تعالی انسان تا بینهایت است. ولی اگر تعلیم و تربیت اکتسابی بدون توجه به معرفت فطری باشد در آن صورت تعلیم و تربیت اجباری و تحمیلی یا همان تعلیم و تربیت ایجابی خواهد بود..

رویکرد تعلیم و تربیت سلبی و ایجابی در جهان معاصر

آنچه در نظام تعلیم و تربیت اکثریت کشورهای جهان حاکم است. تعلیم و تربیت ایجابی است نه سلبی. به قول روسو «در جوامع کنونی انسان برده زندگی می‌کند و برده می‌میرد و از لحظه نخست تولد، دیگران او را به بند می‌کشند... از دیدگاه روسو نیز تعلیم و تربیت باید سلبی و معکوس باشد او می‌گوید: «هدف از تعلیم و تربیت، حفظ طبیعت و فطرت نیک و آزاد کودک، در برابر فساد محیط اجتماعی است. به نظر او تربیت درست، تربیت منفی است، یعنی برای اینکه طبیعت بتواند آزادانه رشد کند، باید کودک را از جامعه دور نگه داشت تا به سن عقل برسد.» (7)

تعلیم و تربیت منفی از نظر روسو همان تعلیم و تربیت سلبی یا همان تعلیم و تربیت طبیعی یا فطری است. البته اگرچه بازگشت به زندگی طبیعی و فطری بازگشت به زندگی طبیعی شعار اصلی روسو است؛ اما بشر نمی‌تواند به فقرا برود. اختلاف بین زندگانی طبیعی و زندگی متمدن به اندازه‌ای زیاد است که محال است بتوان از دومی به اولی برگشت؛ بنابراین روسو هرگز ما را دعوت نمی‌کند که به عقب برگردیم، بلکه پیشنهاد می‌نماید، عظمت فکر و تکامل اخلاقی این آدم تربیت شده را محفوظ داشته و در عین حال، خوش قلبی، آزادی و سعادت را که انسان به طور طبیعی، دارا بوده به او مسترد سازیم. (گوستاولانسون، به نقل از زیرک زاده، 5)

پائولو فریره که از نافذترین منتقدان تعلیم و تربیت ایجابی و تحمیلی است در کتاب «آموزش و پرورش ستم‌دیدگان» می‌نویسد:

تعلیم و تربیت در چنین رویکردی به جای رهایی انسان، وسیله‌ای برای رام‌سازی او شده است و جامعه تکنولوژیک پیشرفته، به سرعت مردمان را به ابزارهایی تبدیل کرده و با ظرافت تمام در تلاش است تا آن‌ها را در جهت انطباق با منطق این نظام، کدگذاری (برنامه‌ریزی) و تربیت کند. طراحی بازی‌های رایانه‌ای هدفمند یکی از بارزترین مثال‌های تعلیم و تربیت ایجابی و تحمیلی است که هنری کیسینجر وزیر امور خارجه اسبق آمریکا در مصاحبه‌ای در مورد بازی‌های رایانه‌ای (ستیز محور) که در دو دهه گذشته در آمریکا ساخته شده‌اند، چنین می‌گوید: «آمریکا با انتشار این بازی‌ها قصد داشته جوانان خود را برای شرکت در جنگ‌های خاورمیانه آماده کند... و جوانان ما در آمریکا و غرب، آماده شده‌اند، چرا که آن‌ها برنامه‌ریزی شده‌اند تا سربازان و مسئولان توپخانه خوبی باشند، و زمانی که به آن‌ها دستور داده می‌شود تا به خیابان‌ها بروند و مردم را بکشند، آن‌ها از این دستور تبعیت می‌کنند.»

مقایسه رویکرد سلبی و ایجابی در تعلیم و تربیت

تعلیم و تربیت سلبی به معنای پیرایش و زدایش موانع رشد، به قصد شکوفا شدن و آشکار شدن درون مایه‌های ارزشی و دانشی می‌باشد که اگر با هدایت الهی همراه شود نتیجه آن شکوفایی ارزش‌های اخلاقی و استعدادهای فطری خواهد بود.

به قول (5) «سخن بر سر آن است که تعلیم و تربیت حقیقی، از بیرون نمی‌آید و دیگری آن را نمی‌دهد؛ بلکه از درون جوینده آن زاده می‌شود. تعلیم و تربیتی که فقط از بیرون به دست آید، تعلیم و تربیت جان نیست، بلکه علم و تربیت جهان است. علم و تربیت بال نیست، تعلم و تربیت وبال است علم و تربیت نور نیست. بلکه تعلیم و تربیت زور است...»

مصطفوی نیز در مصباح الشریعه می‌گوید: «حقیقت علم با مقدمات عادی و تحصیل و مطالعه و درس و بحث حاصل نشود، و بلکه محتاج به تربیت نفس و تهذیب و صفا و اخلاص است تا نور معرفت با افاضات الهیه وارد قلب شود.

«همه دست اندر کاران تعلیم و تربیت باید بدانند که «تعلیم و تربیت سلبی» با «تعلیم و تربیت ایجابی» کاملاً متفاوت است. مبنای تعلیم و تربیت سلبی، فطرت الهی است ولی تعلیم و تربیت ایجابی انتقال دانش و تربیت بدون توجه به فطرت الهی می‌باشد؛ یعنی فرد را برای مقاصد معینی مسخ کرده یا تربیتش می‌کنند.

به قول استاد مطهری در یادداشت‌های فطرت (ص: ۴۴): «انسان‌ها را دو جور می‌شود ساخت. یکی این که با نهادهای باطنی و فطری انسان را تربیت کرد؛ یعنی پرورش داد. دیگر این که انسان را ساخت؛ یعنی با انسان مانند یک شیء رفتار کرد؛ از انسان، اشیایی که به درد ما بخورد، بسازیم. این چیزی که امروز اغلب در دنیا موجود است، صنعت است نه تربیت؛ یعنی از انسان‌ها به عنوان مواد خامی برای ارباب قدرت، استفاده می‌شود. اربابان قدرت تصمیم گرفته‌اند، انسان‌هایی را که تحت حکومتشان هستند، جوری بسازند که به درد آنها بخورند.» و اگر بخواهیم مقایسه دقیقتری بین این دو روش داشته باشیم باید بگوییم: آنچه در «ذهن» ماست همان است که از آن آگاهیم؛ اما آنچه به «نهاد» ما می‌رسد آن است که از آن برخورداریم؛ اما از آن آگاه نیستیم و آموزش و پرورش رسمی تلاش می‌کند تا با تحمیل دانش و آگاهی بیرونی و عاریه‌ای، مانع زایش و ظهور بینش و آگاهی درونی شود و این مداخله بی‌رحمانه، فاجعه‌ای بزرگ در تعلیم و تربیت است. آنچه در نهادمان از آن خود کرده ایم و به شیوه‌ای گوه‌ریز از آن ما شده است نگرش و منش ما را شکل می‌دهد و تربیت می‌کند؛ نه آنچه در قالب درس و مشق مدرسه‌ای و تکالیف تربیتی و برنامه‌های آموزشی رخ می‌دهد (۵) ویژگی‌های کاملاً متفاوت و متضاد این دو نوع رویکرد را به صورت زیر می‌توان توصیف کرد.

(رویکرد سلبی / رویکرد ایجابی) در تعلم و تربیت: خود بنیاد فطری / دگر بنیاد تصنعی، خود انگیزه و درون‌زا / دگر انگیزه و برون‌زا، معنا‌گرا و پویا / شکل‌گرا و ایستا، جوششی و کنشی / کوششی و واکنشی، شهودی و تجربی / حفظی و مجازی، ارادی و انتخابی / تقلیدی و مجازی، خالصانه و یگانه / ریاکارانه و چندگانه، عمقی و درونی / سطحی و بیرونی، عقب‌مدار و باطن‌گرا / دنیا‌مدار و ظاهر‌گرا، تحولی و تعاملی / تراکمی و تحکمی، بالنده و زاینده / کاهنده و میرنده، اندیشه‌ساز و فعال / اندیشه‌آموز و فعل‌پذیر، عادت‌گریز و شالوده‌شکن / عادت‌پرست و آیین‌پرست، جان‌آگاهی و جان‌بینی / جهان‌آگاهی و خودبینی، پویشی خود‌کنترلی / پایشی، دگر کنترلی، بندگی مطبوع / بندگی منفور، فتح‌کننده و آزاد منش / رام‌کننده و وابسته‌ساز (۵).

روش‌های تعلیم و تربیت سلبی

تمام تلاش‌ها و تعلیم و تعلم‌ها مقدمه‌ای برای رسیدن به تزکیه است که اگر این هدف بدون تعلیم حاصل می‌شد ضرورتی برای تعلیم نبود به تعبیر شهید مطهری «غایت تربیت و تعلیمات نیز تقوا، تزکیه نفس، پرورش ارداده و برطرف کردن موانع برای بندگی خداوند و تقویت قلب برای حرارت ایمانی می‌باشد (۱).

دانش اکتسابی که بدون تزکیه و تهذیب نفس به دست آمده است، نه تنها به بینش درونی نمی‌انجامد، بلکه خود مانع و حجاب معرفت قلبی می‌شود؛ زیرا از جنس کشف نیست، بلکه از جنس کسب است. علم مطبوع (فطری) نیست؛ بلکه علم مسموع است (اشاره به حدیث مولای متقیان: العلم علمان مطبوع و مسموع و لاینفع المسموع اذا لم یکن المطبوع)، (نهج البلاغه، حکمت ۳۳۸)

اما پرسش این است که آیا تعلیم و تربیت چیزی جدای از تزکیه نفس است یا به عنوان پیامد ذاتی آن محسوب می‌شود؟

با نگاهی به آیاتی از قرآن کریم مشخص می‌شود که علم غالباً با تزکیه رابطه‌ای تفکیک‌ناپذیر دارد و این دو مفهوم به همراه هم آمده‌اند، مانند: «یزکیهم و یعلمکم» (بقره ۱۵۱) و یزکیهم و یعلمهم (آل عمران ۱۶۴)

امیرمؤمنان (علیه السلام) می‌فرماید: «من زهد فی الدنیا... علمه بغیر تعلیم؛ هر که زهد و بی‌رغبتی به دنیا پیشه سازد... بی‌آنکه از کسی علم بیاموزد خداوند به او علم عنایت می‌کند. از آیات فوق به خوبی روشن می‌شود که آنچه بر خلاف فطرت کسب می‌شود، منجر به تیرگی دل و زنگاری شدن آینه فطرت می‌شود.

پس یکی از ویژگی‌های واگرایی تعلیم و تربیت فطری همین است که بنا نیست ما فضیلتی را از بیرون کسب کنیم؛ بلکه تلاش اصلی آن است که با سلاح تقوا و پرهیز و مراقبه نگذاریم که فضایل مان از بین برود.

به این ترتیب، هنر یک مربی و معلم ایجاد احساس نیاز و خلأ و عدم تعادل در ساختار شناختی و عاطفی مخاطبان از طریق «تعلیم سلبی» به جای «تعلیم و تربیت ایجابی» است. روش‌های سلبی باید دارای ویژگی‌های زیر باشند:

فرد را عاشق رشد عقلی، علمی و فکری کند - باعث نشاط و انگیزه درونی شود - موجب تعالی اخلاقی و ایمانی فرد شود - تغییرات خودانگیزه و تدریجی ایجاد کند - فرد را خود راهبر و مسئولیت پذیر سازد - عشق به بندگی خدا در او ایجاد کند.

لذا در تعلیم و تربیت سلبی، انسان‌ها بیش از آن که نگران یادگیری و تربیت فرزندان یا دیگران باشند نگران یادگیری و تربیت خود و حرص برای آشکار کردن معرفت فطری خود هستند؛ به عبارتی اگر والدین یا مربیان لذت یادگیری را به عنوان یک فرایند زیستی درک نکرده باشند. فرزندان آن‌ها نیز لذت تربیت و یادگیری را درک نخواهند کرد؛ پس والدین باید راه‌های چگونه آموزش ندادن را بیاموزند و کودکان را به سمت خودشان هل دهند تا لذت یادگیری فطری را درک کرده و بتوانند به سمت فرهیختگی حرکت کنند. روش‌های تعلیم و تربیت سلبی به ما می‌فماند که به جای تربیت کردن فرزندان بهتر است بیشتر به فکر تربیت اخلاقی خود باشیم.

رویکرد سلبی در نظام تعلیم و تربیت مهدوی (ع)

همان‌طور که گفته شد تعلیم و تربیت سلبی برداشتن موانع رشد و شکوفایی فطری انسان‌ها است؛ اما «بذر فطرت الهی» نیز مانند انواع گیاهان، نیاز به محیط و زمینه مناسب برای رشد و شکوفایی دارد به عبارتی بذر فطرت تنها در اقلیم الهی شکوفا می‌شود؛ یعنی جهت‌گیری و قابلیت‌های ارزشی تنها در ذیل «نظام ارزشی» متناسب و متناظر با آن پرورش می‌یابد. یعنی دانش و معرفت فطری باید با دانش و معرفت اکتسابی در یک راستا و هدف باشند به همین دلیل است که پرورش نیروی فطرت الهی به عنوان بذر درونی، نیازمند فراهم بودن زمینه بیرونی و شرایط فرهنگی و اجتماعی متناسب با آن خواهد بود؛ لذا هدایت الهی از جانب ولی و حجت او نیاز است تا انسان‌ها با نیروی عقل و فطرت و هدایت و راهنمایی او بتوانند به بالاترین درجات بندگی و علم و دانش و رفاه مادی بی‌نظیر، دست یابند.

در عصر ظهور فطرت به عنوان هدایت درونی و رهبری و هدایت ولی خدا به عنوان هدایت بیرونی، اساس و پایه شکوفایی و تعالی همه انسان‌ها خواهد بود و کل جهان را به مکتبی از بهشت مبدل خواهد کرد. همان‌گونه که در قرآن کریم، همواره از «تزکیه» و «تعلیم» به منزله زیر بنای حرکت خودسازی و انسان‌سازی یاد می‌شود و این نوع برداشت از تربیت که با تهذیب و پارسایی و پیراستگی و وارستگی هم معنا می‌شود، نشان می‌دهد که هدف تربیت، بازگشت به اصل است و اصلاح و تحول بر مبنای بازگشت به شکل اولیه معنا می‌گیرد. به همین سبب است که حتی در واژگان لاتین نیز کلمه «رiform»¹ که به معنی اصلاح است نظر به بازگشت به فرم اصلی و یا شکل نخستین است (5).

در زمان ظهور امام عصرع این رفرم و بازگشت به اصل، به معنای واقعی رخ خواهد داد. چنانچه در روایت آمده است «همه مردم جهان به فطرت خویش باز می‌گردند، (و با اجرای عدالت) نه خونی به ناحق ریخته می‌شود و نه خوابیده‌ای را بیدار می‌کنند.» تعلیم و تربیت رویکردی کاملاً سلبی دارد و از هر تعلیم و تربیت ایجابی و تحمیلی مبرا خواهد بود. امام ابتدا منطق، عقل و معرفت انسان‌ها را قانع ساخته و سپس موانع رشد را از سر راه فرد و جامعه برخواهد داشت. بنابر این، تعلیم و تربیت مهدوی (ع) بر اساس تزکیه نفس و دوری از همه گناهان و بدی‌ها و زشتی‌ها بنا خواهد شد؛ لذا محو همه بدعت‌ها (دینی و اعتقادی) از جامعه، برچیده شدن همه فتنه‌ها از سطح جهان، به هلاکت رسیدن همه فتنه‌گران و طغیان‌گران و به هلاکت رسیدن ابلیس و شیاطین، از اهداف قطعی آن است و اجتناب همه مردم از گناهانی مانند زنا، شراب‌خواری، ربا و دروغ‌گویی، غیبت و تهمت، روش و رسم آن و اشتیاق و تمایل به بندگی خدا و انجام کارهای نیک و بشر دوستانه ثمره آن خواهد بود و به همین جهت فطرت الهی در

¹ - Reform

همه انسان‌ها بیدار شده و درهای رحمت و نعمت‌های مادی و معنوی الهی به روی آن‌ها باز خواهد شد و انسان‌ها به عالی‌ترین درجات علم و معنویت خواهند رسید.

در این پژوهش ابتدا روایات تعلیم و تربیت مهدوی به صورت توصیفی مطرح شده و به کدها یا مضامین هم دسته در آمده و سپس اهداف آن مشخص و اصول و روش‌های آن استخراج شده است. در عصر ظهور همه روش‌های تعلیم و تربیت صرفاً سلبی هستند و اطاعت الهی و ترک معصیت از مهمترین اهداف و اصول تعلیم و تربیت مهدوی است که اساس همه شکوفایی‌ها و پیشرفت‌های بشریت است. روش‌های تعلیم و تربیت در عصر ظهور نیز سلبی است و دارای ویژگی‌های زیر است:

- رشد عقلی، علمی و فکری (اندیشه ساز و فعال)، نشاط انگیزی درونی (بالنده و زاینده)، تواناسازی اخلاقی و ایمانی (عقبا مدار و باطن‌گرا)
 - تغییرات تدریجی (تغییر ارادی و انتخابی)، تحول بنیادین و باطنی (خود بنیاد فطری)، به‌گزینی و آراسته‌گرایی (معنا گرا و پویا)
 - مسئولیت‌پذیری و مسئولیت‌آفرینی (پویشی و خود کنترلی)، مهرورزی با معبود (بندگی مطبوع)
- تعلیم و تربیت سلبی در عصر ظهور بر چهار محور اصلی بنا خواهد شد؛ ۱- تقوی الهی و ترک معصیت، ۲- عشق و محبت متقابل خالق و حجت الهی و همه مردم، ۳- اشتیاق بی‌حد به ارزش‌های اخلاقی و دانش و معنویت ۴- ولایت‌پذیری و امام‌محوری که بر اساس این تحقیق آشکار خواهد شد و باید به عنوان روش‌های تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور، مورد توجه جامعه شیعی و منتظر مورد توجه قرار گیرد.

یافته‌های پژوهش

مرحله اول: توصیف

در این مرحله اطلاعات را بر اساس روش تحلیل محتوای قیاسی، به منظور توصیف مفاهیم مربوط به موضوع و عنوان تحقیق گرد آورده‌ایم. جدول (۱) معانی و مفاهیم مربوط به اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی (ع) در عصر ظهور را نشان می‌دهد

جدول (۱): متن و مضامین روایات مربوط به ویژگی‌های تعلیم و تربیت مهدوی ع در عصر ظهور

متن روایات	مضامین روایات (کدهای هم دسته)
«وقتی قائم ما قیام کند، دست (عنایتش) را بر سر بندگان می‌نهد و بدین وسیله عقل آن‌ها زیاد شده و فهمشان بالا می‌رود [کامل می‌گردد]» (9)	شکوفای شدن عقل فطری و کمال فکری
«علم ۲۷ شاخه دارد که تنها دو شاخه از آن تا زمان ظهور برای بشر آشکار خواهد شد و ۲۵ شاخه دیگر در زمان دولت آرمانی امام موعود آشکار می‌شود.» (10)	شکوفایی اخلاق فطری در سایه شکوفایی عقل دست نهادن بر سر (مهربانی امام) روش تربیت سلبی رشد بصیرت اخلاقی
«گنجینه‌های زمین بر او (امام موعود) ظاهر می‌شود و در سراسر جهان، هیچ ویرانی باقی نخواهد ماند...» (11-14)	رشد نیکی‌ها و کمالات اخلاقی در پرتو عقل رشد علم و دانش سرشار، نتیجه کمال فکری آبادانی و رفاه و گسترش تکنولوژی
«مهدی ع مردم را به سوی کتاب خدا، سنت پیامبر و... دعوت می‌کند.» (15)	دعوت عمومی به برنامه هدایت بیرونی الهی؛
«او مردم را بعد از فسادشان، اصلاح می‌کند.» (16)	ماهیت فرهنگی و ارزشی حکومت مهدوی؛
«بر تقلین [انس و جنس] پیروز می‌شود و ریشه پستی و انحراف را از روی زمین بر می‌دارد.» (17)	اصلاح مفاسد اخلاقی جامعه توسط امام (ع)؛ از بین بردن فساد در کل جهان (جن و انس)؛
«هنگامی که قائم ما قیام کند دشتش را بر سر بندگان خدا می‌نهد و دل هر مؤمنی از پاره‌های آهن محکم تر می‌شود...» (18)	ولایت تکوینی امام مکمل هدایت فطری؛ رسیدن به کمالات ایمانی با ولایت تکوینی و فطری؛
«قلعه‌های گمراهی و دل‌های غفلت گرفته را، باز کند» (19)	رفع موانع رشد فردی سبب گسترش تعلیم و تربیت سلبی؛

<p>از بین رفتن وسوسه‌های شیطانی؛ درمان گمراهی و کج فکری؛ درمان کور دلی و غفلت دلها؛ درمان قساوت قلب (کینه و دشمنی)؛ گسترش تعلیم و تربیت سلبی با پاکی روح و جسم؛ پاک زیست شدن دنیا با گسترش تعلیم و تربیت سلبی؛</p>	<p>« کینه‌ها و دشمنی‌ها از دل مردم بیرون می‌رود. » (10)</p>
<p>رفع تمام موانع رشد فردی و اجتماعی و گسترش تعلیم و تربیت سلبی؛ حذف موانع رشد، دلیل اصلی پاک زیستی دنیا؛ پاک زیستی دنیا، دلیل اصلی گسترش تعلیم و تربیت سلبی؛</p>	<p>.... حضرت مهدی ع پیشانی شیطان را می‌گیرد و گردنش را می‌زند و آن هنگام، روز وقت معلوم است که مهلت شیطان به پایان می‌رسد (15) « حکمرانان ستم پیشه را عزل می‌کند و زمین را از هر نیرنگ بازی پاک می‌سازد. » (10)</p>
<p>شکوفای شدن اخلاق و استعداد های فطری در انسان</p>	<p>« مردم به فطرت خویش باز می‌گردند، نه خونی به ناحق ریخته می‌شود و نه خوابیده‌ای را بیدار می‌کنند. » (10)</p>
<p>دعوت عام به هدایت بیرونی و وجوب پیروی از آن؛ نظارت و کنترل فراگیر و دقیق امام (علیه السلام)؛ نظارت و کنترل برای جلوگیری از فساد نفس و گناه</p>	<p>« تقوا و پرهیزگاری را مطرح می‌کند و بر اساس هدایت گری رفتار می‌کند. » (10) « هنگامی که کارها به (دست) صاحب اصلی ولایت [مهدی (علیه السلام)] بیفتد خداوند همه نقاط پست زمین را برای او پر می‌کند و همه نقاط مرتفع جهان را برای او هموار می‌سازد تا همه کره خاکی، همچون کف دست او، در افق دید وی قرار گیرد. اگر یکی از شما، مویی در کف دست داشته باشد مگر ممکن است از دیدن آن ناتوان باشد. » (10)</p>
<p>بهداشت کامل در جسم، روح و روانی؛ بیدار دلی (بصیرت قلبی) و دلنرمی در همه انسان‌ها؛ درمان ترس، تشویش، اضطراب و بیماری‌های عصبی؛</p>	<p>« شیوه پیامبر خدا (ص) را در پیش می‌گیرد و شما را از کوری، کری و گنگی (بیماری‌های روحی) نجات می‌دهد. » (کافی، ج ۸، ص: ۶۶) « دل‌های بسته (قساوت گرفته) را می‌گشاید. » (19)</p>
<p>عمل به روش پیامبر (ص) و پذیرش ولایت حضرت علی ع ابراز انزجار و تنفر از دشمنان علی بن ابیطالب (ع)</p>	<p>« مردم را به سوی کتاب خدا، سنت پیامبر، ولایت علی بن ابیطالب و بیزاری از دشمنان او دعوت می‌کند. » (15)</p>
<p>بازسازی هویت و منزلت انسانی؛ رشد عزت نفس در بین همه انسان؛</p>	<p>« مردم بزرگ داشته شده، و عزت می‌یابند. » (20) « خداوند به وسیله او، ذلت را از شما بر می‌دارد. » (17)</p>
<p>عدالت و برابری عامل پیشرفت اقتصادی؛ عدالت، اندیشه و زیست پاک حامی تعلیم و تربیت سلبی؛</p>	<p>« زمین را از عدل و داد و نور و برهان آکنده می‌سازد. » (الارشاد، ج ۲، ص: ۴۸)</p>
<p>نقش مؤثر یاری یاران و وزرای امام عصر (ع)؛ همگی الهی و صالحند؛ مسئولیت پذیر و لایق در انجام مسئولیت‌های خود؛</p>	<p>« گروهی از مردان الهی، دور او گرد می‌آیند، دعوتش را سرپا ننگه می‌دارند و او را یاری می‌کنند. آنان وزیران او هستند که سنگینی مسائل کشوری را بر عهده می‌گیرند و او را در مسئولیت بزرگی که خداوند به عهده اش گذاشته، یاری می‌کنند. » (21)</p>
<p>امام عصر (ع) غنای واقعی را در قلوب مردم قرار می‌دهد؛ مردم به غنای واقعی (در باطن و ظاهر) خواهند رسید. غنای باطنی مانع بروز خوی حیوانی در انسان‌ها؛ خوی انسانی زمینه ساز تعلیم و تربیت سلبی؛</p>	<p>« هنگامی که مهدی قیام می‌کند، خداوند در دل‌های بندگان بی‌نیازی می‌افکند. » (22) « گر لطف و سعادت خداوند آنان (مردم عصر ظهور) را در بر نمی‌گرفت، با آن بی‌نیازی (مادی) سرکشی می‌کردند. » (15)</p>
<p>ویژگی‌های وزراء و کارگزاران حکومت مهدوی؛ بر اساس برنامه و تعهدات معینی انتخاب می‌شوند؛ ت سخت گیری اخلاقی بسیار امام در کار آنها؛ باید با امام بیعت کرده و توافقنامه امضاء کنند؛ با احکام و فرامین مهدوی را مو به مو اجرا نمایند؛</p>	<p>« مهدی عجل الله تعالی فرجه یارانش را در همه شهرها پراکنده می‌سازد و به آنان دستور می‌دهد که عدل و احسان را شیوه خود سازند » (23) « مهدی (عجل الله تعالی فرجه) » بر مسئولان کشوری بسیار سخت می‌گیرد و بر بینوایان بسیار رئوف و مهربان است. » (24) حضرت پیش از انتخاب و فرستادن آن‌ها، پیمانی سخت و دشوار از آن‌ها می‌گیرد که بسیاری از مفاد آن، اخلاقی و در جهت تزکیه و تهذیب آنان است.</p>

نظارت امام عصر(ع) بر ریز کارها و تعهدات آنان؛ نظارت و کنترل دانمی امام (ع) بر حکومت جهانی؛ حکومت قرآن بر اندیشه و قلب مردم جهان؛ غلبه هدایت بر هوای نفس؛ پیروی از دستورات و فرامین قرآن در عمل؛ فراگیر شدن دانش قرآن در جهان حکم کردن زنها در خانه بر اساس قرآن؛	«او خواسته را تابع هدایت وحی می کند، هنگامی که مردم هدایت را تابع هوس های خویش قرار می دهند و درحالی که به نام تفسیر، نظریه های گوناگون خود را بر قرآن تحمیل می کنند، او نظریه ها و اندیشه ها را تابع قرآن می سازد» (نهج البلاغه، خطبه ۱۳۸) «در زمان او (مهدی) حکمت به شما داده شود، تا آنجا که زن در خانه خویش بر اساس کتاب خداوند و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) حکم می کند» (17)
اجرای عدالت مهمترین عامل در عبادت خالصانه؛ بازگشت به فطرت الهی و بندگی صادقانه و خالصانه؛ علاقه و رغبت نسبت به تعلیم و تربیت سلبی در بین مردم؛	«پادشاهی از آن خداست... لکن هنگامی که قائم ما قیام کند، جز خدای تبارک و تعالی پرستیده نخواهد شد.» (25) «بشارت باد به آمدن مهدی ع... او دل های بندگان را با عبادت و اطاعت پر می کند و عدالتش همه را فرا می گیرد.» (17)
نزول امدادهای الهی با ظهور ثروت های پنهان زمین؛ فقر زدایی کامل و اعطای ثروت بیشمار به مردم؛ تساوی ثروت بین همه مردم؛ توزیع عادلانه ثروت موجب الفت و دوستی بین مردم؛ توزیع عادلانه ثروت؛ حفظ صلح ارحام و حرمت ها؛	«ثروت های روی زمین و منابع زیر زمین، نزد آن حضرت گرد می آید. آن گاه... او چنان اموال را می بخشد که کسی پیش از او چنان نکرده است» (26) «او اموال را میان مردم چنان به تساوی قسمت می کند که دیگر نیازمندی یافت نمی شود تا به او زکات دهد.» (10)
وحدت نظر، عقیده و دین در بین مردم؛ ظاهر شدن الفت و مهربانی در قلوب مردم؛ ظهور دوستی ها واقعی و صمیمیت ها حقیقی؛ دوستی های واقعی مشوق درونی در تعلیم و تربیت سلبی؛	«آن گاه که قائم ما قیام کند... همه را بر یک فکر و مرام واحد گرد می آورد.» (17) «...بین قلب هایی که در آن ها اختلاف است، الفت ایجاد می کند.» (11)
دعوت عمومی و ارشاد و نصیحت گری امام(ع)؛ دعوت به ذکر خدا و عبادت او. دعوت به دوری از شرک. اطاعت از فرامین خدا و پیامبران. احیای اوامر قرآن و سنت پیامبر(ص). یاری دین خدا با رعایت تقوای تقوای الهی. یاری کردن هدایت خواهان دین الهی. دعوت امام همراه با استدلال و کلام نافذ و قاطع؛ کلام نافذ و قاطع امام در مقابل کافران	«مهدی ع از مکه به هنگام نماز عشا ظهور می کند؛ در حالی که پرچم و پیراهن و شمشیر پیامبرص را به همراه دارد و چون نماز عشا را خواند، فریاد بر می آورد: ای مردم! شما را به ذکر خدا و به ایستادنتان در برابر خدا [در روز قیامت] متذکر می شوم: در حالی که حجش را [در دنیا] بر شما تمام کرده است و پیامبران را مبعوث نموده و قرآن را فرو فرستاده است. خداوند به شما فرمان می دهد که به او شرک نوزید و فرما بر او و پیامبرانش باشید. آنچه را قرآن امر به احیای آن کرده است، احیا و زنده کنید و آنچه را که امر به نابودی آن کرده است، نابود سازید و یاوران راه هدایت باشید و بر تقوا و پرهیز گاری همکاری نمایید...»

مرحله دوم: مشخص کردن اهداف تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور

الف: قرار دادن مضامین هم دسته در مقوله های مجزا

جدول (۲): مضامین هم دسته شده در مقوله های مجزا مربوط به اهداف تعلیم و تربیت مهدوی

ردیف	مضامین هم دسته شده	مقوله های مجزا
۱	ایمان همه مردم به خدا و بندگی او ایمان به همه پیامبران و ایمان به رسالت و پیروی از سنت پیامبر اسلام ص	ایمان به خدا، پیامبرص، اسلام و قرآن
۲	ایمان و پذیرش امامت و ولایت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) ایمان به ائمه اطهار (علیهم السلام)	پذیرش ولایت امیرالمؤمنین و ائمه اطهار (علیهم السلام)

ایمان به حضرت مهدی (ع) به عنوان حجت و ولی خدا	
۳ عقل و علم سرشار، در نزد همه انسان‌های جهان هدایت پذیری به واسطه نور ظاهری علم و نور بصیرت باطنی؛ بازگشت همه مردم به علوم و معرفت‌های فطری؛	رسیدن همه انسان‌ها به عقل و علم سرشار
۴ پاک اندیشی و پاک زیستی، محور زندگی در جهان؛ رشد و شکوفایی تعلیم و تربیت سلبی با بیداری فطری؛ بازگشت به فطرت الهی و بندگی صادقانه و خالصانه	بازگشت به ایمان و اخلاق فطری
۵ اجرای عدالت مطلق، اندیشه و زیست پاک، زیر بنای تعلیم و تربیت سلبی؛ اجرای عدالت مهمترین عامل در عبادت خالصانه؛ و پیشرفت اقتصادی	عدالت مطلق و از بین رفتن ستم و ستمگری از عالم
۶ غنای درونی مردم نسبت به مسائل مادی بارش و وفور نعمت‌های خدا از آسمان و زمین بخشش‌های مادی بی حساب حجت خدا (ماهانه و سالانه) عدالت و مساوات در تقسیم ثروت و دارایی و ممنوعیت ذخیره سازی آن.	رفاه و عدالت اقتصادی

ب: مشخص کردن گزاره‌های واقع نگر فلسفی مربوط به اهداف نظام تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور

✓ معرفت فطری و هدایت ولایی اساس بندگی خدا

✓ فعلیت یافتن ایمان و بندگی واقعی در هستی

ج: مشخص کردن اهداف در نظام تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور

جدول (۳): مشخص کردن اهداف نظام تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور

قیاس عملی ۱	مقدمه ۱	باید آغازین	انسان باید برای رسیدن به درجات بالای ایمان و بندگی تلاش کند.
	مقدمه ۲	گزاره واقع نگر	شکوفایی معرفت فطری و هدایت ولایی، برای بندگی ضروری است.
	نتیجه	هدف	رسیدن به درجات بالای ایمان و بندگی
قیاس عملی ۲	مقدمه ۱	باید آغازین	انسان برای رسیدن به کمالات معنوی باید از عقل و دانش بسیار بهره مند باشد.
	مقدمه ۲	گزاره واقع نگر	ذخایر فطری و هدایت ولایی گشاینده دینه‌های عقل و انوار دانش در بشریت است.
	نتیجه	هدف	رسیدن به کمالات علمی و معنوی

مرحله سوم: مشخص کردن اصول تعلیم و تربیت در نظام تعلیم و تربیت مهدوی

الف: قرار دادن مضامین هم دسته در مقوله‌های مجزا

جدول (۴) مفاهیم هم دسته شده مربوط به اصول تعلیم و تربیت مهدوی

ردیف	مضامین روایات	مقوله‌های مجزا
۱	رغبت زیاد مردم برای عبادت و بندگی خدا و پر شدن مساجد غلبه هدایت بر هوای نفس؛ رسیدن به درجات بالای عرفان الهی و اخلاق؛	فضیلت محوری و معنویت گرایی
۲	آبادانی و رفاه گسترده، ثمره علم و دانش الهی؛ غلبه هدایت بر هوای نفس؛ وحدت نظر، عقیده و دین در بین مردم؛	خرد ورزی و اصول گرایی

اصلاح گرایي و تحول بخشی	تمدن بی نظیر انسانی بر اساس حکمت و علم الهی؛ ۳ محو همه بدعت‌ها (دینی و اعتقادی) از جامعه؛ برچیده شدن همه فتنه‌ها از سطح جهان؛ دوری از تمام گناهان نهی شده در قرآن ترک گناهان موجب بارش نعمت‌های الهی و تحول اقتصادی و معنوی؛
ولایت گرایي و امامت محوری	۴ ایمان به ولایت رسول اکرم ص ایمان به امامت و ولایت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) ایمان و اعتقاد به برحق بودن علی علیه السلام ایمان به ائمه اطهار (علیهم السلام) ایمان به حضرت مهدی (ع) به عنوان حجت و ولی خدا اجرای روش و سنت حضرت علی علیه السلام توسط امام عصر(ع) اجرای دقیق عدالت علوی بر روی زمین پذیرش و برتری یافتن اعتقاد تشیع در بین همه مردم جهان؛
مشفقانه و مردم گرا	۵ بازسازی هویت و منزلت انسانی؛ رشد عزت نفس در بین همه انسان؛ رشد عزت ظاهری در نزد همه انسان؛ اهدای هدایا و بخشش عام به همه مردم جهان توسط امام عصرع افزایش عقول مردم با دست محبت امام ع

ب: مشخص کردن گزاره‌های واقع نگر فلسفی در اصول تعلیم و تربیت مهدوی (ع)

- ✓ رسیدن به وحدت و هم دلی جهانی تنها در ایمان، اطاعت و همدلی با حجت خدا است.
- ✓ هدایت و راهنمایی حجت خدا عامل اصلی برای رسیدن به درجات بالاتر معرفت و معنویت است.
- ✓ قرآن بزرگترین منبع معرفت، علم، حکمت، معنویت، عرفان و اخلاق الهی است.

ج: استنتاج اصول تعلیم و تربیت در نظام تعلیم و تربیت مهدوی (ع)

جدول (۵): اصول تعلیم و تربیت در نظام تعلیم و تربیت مهدوی

رسیدن به وحدت و هم دلی جهانی	هدف	مقدمه ۱	
رسیدن به وحدت و هم دلی جهانی تنها در اطاعت و همدلی با حجت خدا است.	گزاره واقع نگر	مقدمه ۲	
ولایت پذیری و امامت محوری	اصل	نتیجه	قیاس عملی ۱
رسیدن به کمالات علمی و معنوی	هدف	مقدمه ۱	
هدایت و راهنمایی حجت خدا عامل اصلی برای رسیدن به درجات بالاتر علمی و معنوی است.	گزاره واقع نگر	مقدمه ۲	
اشتیاق برای شکوفایی علمی و کمالات معنوی در همه انسان ها	اصل	نتیجه	قیاس عملی ۲

د. استنتاج دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌هایی که باید پرورش داد.

جدول (۶): دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌هایی که باید پرورش داد

مقدمه ۱	هدف	دست‌یابی به معارف حقه الهی
مقدمه ۲	گزاره واقع‌نگر	قرآن بزرگترین منبع علم، معنویت، عرفان و اخلاق الهی است.
قیاس عملی ۱	نتیجه	دانش، مهارت و نگرش
		دانش و معارف قرآنی در کنار هدایت حجج الهی باید مبنای تعلیم و تربیت قرار گیرد.
مقدمه ۱	هدف	تعلیم و تربیت معارف و علوم قرآنی
مقدمه ۲	گزاره واقع‌نگر	قرآن اصلاح‌گر و تحول‌بخش امور فردی و اجتماعی همه انسان‌ها است.
قیاس عملی ۲	نتیجه	دانش، مهارت و نگرش
		یادگیری و عمل به دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مختلف قرآنی با هدایت و راهنمایی حجج الهی ضروری است.

مرحله چهارم: استنتاج روش‌های تعلیم و تربیت سلبی از اهداف و اصول تعلیم و تربیت مهدوی

الف. قراردادن کدهای همدسته در مقوله‌های مجزا

جدول (۷): مفاهیم همدسته شده مربوط به رویکردهای تعلیم و تربیت سلبی در تربیت مهدوی

ردیف	مضامین و کدهای هم‌دسته	مقوله‌های سلبی جایگزین شده
۱	تربیت و رشد عقلی، علمی و رشد فکری	رشد عقلی، علمی و فکری (اندیشه ساز و فعال)
۲	شکوفایی ارزش‌ها و استعدادهای فطری رشد انگیزه‌های درونی به جای تقویت‌های بیرونی آزادی در عمل با رعایت عدالت آموزشی و تربیتی سرزندگی و نشاط با ارتقاء علمی و عزت نفس حاصل از آن	نشاط انگیزی درونی (بالنده و زاینده)
۳	تربیت و رشد اخلاق فطری فردی و اجتماعی تعلیم و تربیت به وسیله آموزه‌های قرآن و هدایت ولایی رعایت تقوای الهی توسط تمام انسان‌ها	تواناسازی اخلاقی و ایمانی (عقبا مدار و باطن‌گرا)
۴	مردم به مرور تغییر کرده و رفتار آنها از زشتی به زیبایی می‌گراید دل‌های مردم به مرور زمان با یکدیگر مهربان و دوست خواهند شد جهان به مرور پاک و مردم پاک اندیش خواهند شد	تغییرات تدریجی (تغییر ارادی و انتخابی)
۵	بیداری فطری نزد همه مردم جهان شکوفایی ارزش‌های اخلاقی و ذاتی در همه مردم جهان	تحول بنیادین (تحول باطنی) (خود بنیاد فطری)
۶	پاک‌اندیشی و پاک‌زیستی، محور زندگی در جهان؛ علاقه و رغبت نسبت به تعلیم و تربیت سلبی در بین مردم؛ گرایش فطری نسبت به خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها	به‌گزینی (آراسته‌گرایی) (معناگرا و پویا)
۷	وحدت نظر، عقیده و دین در بین مردم؛ ظاهر شدن الفت و مهربانی در قلوب مردم؛ ظهور دوستی‌ها واقعی و صمیمیت‌ها حقیقی؛ بیدار دلی (بصیرت قلبی) و دل‌نرمی در همه انسان‌ها؛	مسئولیت‌پذیری و مسئولیت‌آفرینی (پویشی و خودکنترلی)
۸	پر شدن مساجد، با رغبت و اشتیاق مردم غلبه هدایت بر هوای نفس	مهرورزی با معبود (بندگی مطبوع)

ب: مشخص کردن گزاره‌های واقع‌نگر فلسفی مربوط به روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی (ع)

✓ تعلیم و تربیت مهارت‌های فکری و حکمت محور برای رشد و شکوفایی مردم در علوم، معارف و مهارت‌های مختلف علمی و فرهنگی مورد نیاز است.

✓ انسان برای مهرورزی با معبود و دسترسی به دینه‌های عقل فطری و هدایت ولایی به رعایت تقوای الهی نیازمند است.

✓ لازمه استکمال نفس، آموزش، تقوی الهی و اصلاح گری و مهرورزی با محبوب است.

ج: مشخص کردن روش‌های اصلی تعلیم و تربیت سلبی از نظام تعلیم و تربیت مهدوی (به مثابه تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور)

جدول (۸): روش‌های اصلی تعلیم و تربیت سلبی در نظام تعلیم و تربیت مهدوی

مقدمه ۱	دانش، مهارت و انسان برای فراگیری علوم، معارف و مهارت‌های مختلف به مهارت و فن تعقل و تفکر برای شکوفایی استعدادهاش نیاز دارد.	نگرش سلبی	
مقدمه ۲	خرد ورزی و اصول گرایی	اصل	قیاس عملی
مقدمه ۳	تعلیم و تربیت مهارت‌های فکری و حکمت محور برای رشد و شکوفایی مردم در علوم، به معارف و مهارت‌های مختلف علمی و فرهنگی مورد نیازمند است.	گزاره واقع نگر	۱
نتیجه	تعلیم و تربیت مهارت و فن تعقل و اندیشه و مهارت‌های علمی فرهنگی	روش	
مقدمه ۱	دانش، مهارت و انسان برای شکوفایی علوم، معارف و مهارت‌های مختلف در جهت شکوفایی استعدادهای فطری به مراقبت و تعلیم و تربیت نفس نیاز دارد	نگرش سلبی	
مقدمه ۲	فضیلت محوری و معنویت گرایی	اصل	قیاس
مقدمه ۳	انسان برای مهرورزی با معبود و دسترسی به دینه‌های عقل فطری و هدایت ولایی به رعایت تقوای الهی نیاز دارد.	گزاره‌های واقع نگر	عملی ۲
نتیجه	مراقبت و رعایت تقوای الهی	روش	
مقدمه ۱	مهربانی و همدلی معلم اشتیاق به دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های مختلف را در متعلم افزایش داده و غیرممکن‌ها را ممکن می‌سازد	نگرش سلبی	
مقدمه ۲	خرد ورزی و اصول گرایی	اصل	قیاس
مقدمه ۳	شکوفایی تعقل و اندیشه و انجام دادن کارهای سخت و پسندیده، به مهربانی و شفقت بی نظیر راهنمایان و هادیان راه هدایت نیاز دارد.	گزاره واقع نگر	عملی ۳
نتیجه	آموزش همراه با شفقت و مهربانی	روش	
مقدمه ۱	برای شکوفایی ارزش‌ها و استعدادها فطری معرفی مقام و جایگاه امام عصر ع در هستی و آموزش نحوه ایجاد ارتباط معنوی با ایشان واجب و ضروری می‌باشد	نگرش سلبی	
مقدمه ۲	ولایت پذیری و امامت محوری	اصل	قیاس
مقدمه ۳	قرار گرفتن در مسیر هدایت و بندگی الهی و شکوفایی فطری نیاز به ایمان، اعتقاد و معرفت امام عصر ع دارد	گزاره واقع نگر	عملی ۴
نتیجه	اطاعت الهی از طریق اطاعت امام و ولی خدا	روش	

نتیجه گیری

عصر ظهور امام زمان ع دوران شکوه واقعی تعلیم و تربیت بشریت است با بهره گیری از آیات الهی و روایات معصومین می‌توان مختصات این مدل متعالی و هیجان انگیز از تعلیم و تربیت را ترسیم کرده و به ابعاد بی نهایت آن پرداخت. استنتاج تعلیم و تربیت سلبی از اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت در عصر ظهور آموزه‌های مهمی برای ما در بر دارد که دقت و توجه به آن‌ها می‌تواند ما را در تدوین، طراحی و اجرای تعلیم و تربیت

مهدوی به عنوان تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور موفق بدارد. تلاش محقق این مهم را آشکار می‌سازد که با توجه به ترسیمی که از اهداف، اصول و روش‌های تعلیم و تربیت مهدوی در عصر ظهور شده است، می‌توان گفت که تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور به قرار است؛

جدول (۹) روش‌های تعلیم و تربیت سلبی یا روش‌های تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور امام عصر (ع)

هدف	اصل	تعلیم و تربیت زمینه ساز ظهور
رسیدن به درجات بندگی و اطاعت الهی	اصلاح گرایي و مهرورزی با معبود	تقوا و عبادت خالصانه
رسیدن به درجات بالای معرفت، علم و مهارت‌های فنی	آماده سازی معرفتی، فکری و علمی	کسب معرفت، مهارت‌های فکری و علمی
استفاده از روش‌های مشفقانه و همدلانه در تعلیم و تربیت	شفقت و مهربانی امام و معلم و مربی	همدلی و مهربانی در تعلیم و تربیت
رسیدن به وحدت و هم دلی جهانی با اطاعت و همدلی با حجت خدا است.	ولایت پذیری و امامت محوری	پیوند معنوی دائم با امام عصرع و اطاعت از نایبان بر حقتش در زمان غیبت

همانطور که خداوند متعال در قرآن کریم فرموده است هدف از خلقت جن و انس بندگی خدای متعال است؛^۱ و مهمترین هدف در عصر ظهور امام عصر(ع) همانا رسیدن همه مردم به درجات بالای اطاعت و بندگی الهی می‌باشد؛ لذا موانع شکوفایی فطری انسان از سر راه او برداشته می‌شود و رسیدن به درجات بالای بندگی با اصلاح گرایي فردی و اجتماعی و مهرورزی با معبود امکان پذیر خواهد شد. و تقوای الهی مهمترین راه رسیدن به همه خوبی‌ها از جمله بندگی و عبادت خالصانه است. علاوه بر تقوا، کسب معارف الهی و مهارت‌های فکری و علمی در رسیدن به تقوا، عبادت خالصانه و اصلاحات اجتماعی واجب و ضروری است. کسانی که منتظر رویداد مهم و الهی ظهور هستند باید بدانند که معرفت، مهارت و دانش اساس قیام مهدوی و برپایی حکومت عدل الهی می‌باشد. لذا باید زمینه را برای شکوفایی خود در معرفت، مهارت و دانش فراهم کنند. اما چیزی که اهمیت بسیار دارد، این است که اصلاح گرایي اجتماعی و کسب معرفت نیاز به همدلی و مهربانی مریبان و متریان و همه منتظرین با یکدیگر دارد. مهدی باوری و مهدی یآوری در زمان غیبت با همدلی و مهربانی و تنها با کمک رساندن و یاری رساندن شیعیان به یکدیگر امکان پذیر است. گذشت، طلب خیر کردن برای یکدیگر و کمک رسانی(مادی و معنوی) شیعیان به هم، یکی از راه‌های مهم زمینه سازی ظهور و فرج امام عصرع می‌باشد. جامعه شیعی برای زمینه سازی ظهور باید اهل تقوی و دارای بصیرت دینی و سیاسی، یکپارچه، متحد و ولایت محور باشد.

یکی از اهداف مهم تربیت سلبی که به نوعی فطری بشر هم است، ولایت پذیری و امامت محوری می‌باشد که تنها راه رسیدن به وحدت جهانی و دستیابی به هدایت الهی می‌باشد. ولایت پذیری و امامت محوری مکمل حجت درونی یعنی فطرت الهی است. پیوند معنوی با امام عصر در دوران ظهور تنها راه رسیدن به وحدت و الفت جهانی و دستیابی به هدایت الهی می‌باشد لذا در دوران غیبت نیز ولایت محوری رکن اصلی تعالی جامعه شیعی می‌باشد. که عامل اصلی وحدت برای جامعه منتظران است.

تقوا و کسب معرفت، مهارت و دانش الهی و همچنین همدلی و مهربانی و پیوند معنوی دائم با امام عصر«علیه السلام» و اطاعت پذیری از نایبان بر حقتش روش‌هایی هستند که به صورت سلبی و نه ایجابی فطرت‌های الهی همه ما را شکوفا کرده و زمینه را برای تعجیل فرج مبارکش فراهم می‌سازد.

^۱ - ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون(زاریات، ۵۶) «جن و انس را جز برای این که مرا بپرستند نیافریدم»

پیشنهاد کاربردی

تربیت سلبی به مثابه تربیت زمینه ساز ظهور است؛ به این معنا که همه ما شیعیان موظیم به گونه‌ای رفتار کنیم که رضایت الهی را جذب نموده و در ایمان و بندگی خدا سرآمد باشیم. تقوای الهی و ولایت مداری و امام محوری طبق نتایجی که به دست آمد؛ قطعا و یقینا مورد رضایت خدا و ولی اش خواهد بود؛ لذا آموزش و پرورش، آموزش عالی، حوزه‌های علمیه، وزارت ارشاد و صدا و سیما همگی باید برنامه‌های مناسبی را برای زمینه سازی این دو محور که زمینه ساز شکوفایی فطرت الهی نیز است، طراحی نمایند دو محور زمینه ساز دیگر یعنی، معرفت آموزی و همدلی باید در تار و پود دو محور اول، بصورت ضمنی مستتر باشد.

آموزش و پرورش و آموزش عالی و حوزه‌های علمیه باید این چهار محور را در برنامه ریزی‌های درسی و برنامه‌های فرهنگی خود بگنجانند و وزارت ارشاد و صدا و سیما علاوه بر برنامه‌های علمی، فرهنگی باید با برنامه‌های هنری متفاوت و متنوع نیز به این چهار محور بپردازند. مساجد و هیئات مذهبی نیز می‌تواند با تشکیل جلسات آموزشی - فرهنگی، بصورت هفتگی، عموم مردم و بالاخص کودکان، نوجوانان و جوانان را در جلسات معرفتی جداگانه و کلاسیک در حول محور پیوند معنوی با امام عصر علیه السلام آن‌ها را در مسیر شکوفایی فطری قرار دهند. اگر محبت امام عصر همراه با توصیه به تقوا و همدلی و آموزش معارف الهی همراه باشد. چنین تعلیم و تربیتی همانا زمینه ساز ظهور خواهد بود.

«... وَ نُصِرَتِي مُعَدَّةٌ لَكُمْ وَمَوَدَّتِي خَالِصَةٌ لَكُمْ آمِينَ آمِينَ»

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Motahhari M. Education in Islam. Tehran: Alzahra University; 1983.
2. Motahhari M. Uprising and Revolution of Mahdi (AS) from the Perspective of Philosophy of History. 15th ed. Qom: Sadra Publications; 1995.
3. Rahnamayi SA. Preparatory Education: Principles and Requirements. Mashreq-e Mou'ood. 2013;7(26).
4. Karimi Aa-A. Being Educated as "Innatism" (Fetri Boodan). Islamic Education (Tarbiyat-e Eslami). 2014;9(19):117-38.
5. Karimi Aa-A. Purification as Negative Education vs. Contamination as Positive Education. Islamic Education (Tarbiyat-e Eslami). 2015;10:101-21.
6. Naeini M, Norouzi RA. Methods of Gaining Knowledge in Rational Education from Farabi's Perspective. Religious Anthropology (Ensan-pazhuhi-ye Dini). 2020;17(44):93-117.

7. Karimi M. Extracting the principles and methods of Mahdavi education and explaining its characteristics in educational and training centers. *Qualitative Research in Educational Sciences*. 2025;1(2):63-90.
8. Tabatabaei MH. *Tafsir al-Mizan (Exegesis of the Balance)*. Qom: Qom Publications; 1995.
9. Kulayni AJfMbYq. *Al-Kafi*. 4th ed. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; 1986.
10. Majlisi MBbMT. *Bihar al-Anwar (Oceans of Light)*. Beirut: Al-Wafa Institute; 1983.
11. Saduq MbAbH. *Al-Khisal (The Traits)*. 2nd ed. Qom: Islamic Office Publications; 1982.
12. Saduq MbAbH. *Al-Amali*. 4th ed. Tehran: Islamiyyah Library; 1983.
13. Saduq MbAbH. *Uyoun Akhbar al-Reza (The Sources of Traditions of Imam Reza)*. Tehran: Jahan Publications; 1999.
14. Saduq MbAbH. *Kamal al-Din wa Tamam al-Ni'mah (Perfection of Religion and the Completion of Grace)*. 2nd ed. Qom: Dar al-Kutub al-Islamiyyah; 2016.
15. Ayyashi MbM. *Tafsir al-Ayyashi (Narrative Exegesis of the Holy Quran)*. Baghdad: Al-A'lami Library; 1800.
16. Arbili Abl. *Kashf al-Ghumma fi Ma'rifat al-A'imma (Revealing Grief in Knowing the Imams)*. 1st ed. Tabriz: Maktabat Bani Hashemi; 2002.
17. Nu'mani AAMbl. *Al-Ghayba (Book of Occultation)*. Tehran: Maktabat al-Saduq; 2018.
18. Qutb al-Din Rawandi SbH. *Al-Kharaj wa al-Jaraih (The Miracles)*. 1st ed. Qom: Imam Mahdi (AS) Institute; 1988.
19. Qunduzi Sbl. *Yanabi al-Mawadda li Dhawi al-Qurba (Springs of Affection for the Near Kin)* 1877.
20. Muttaqi al-Hindi AbAa-M. *Kanz al-Ummal*. 1st ed. Beirut: Mu'assasat al-Risalah; 1984.
21. Kazemi SM. *Bishara al-Islam (The Glad Tidings of Islam)*. 1st ed. Najaf 2003.
22. Mar'ashi Najafi Sa-D. *Mulhaqat al-Ihqaq*. Qom: Ayatollah Mar'ashi Najafi Library; 1994.
23. Abu Ma'ash S. *Imam Mahdi in the Quran and Sunnah*. 1st ed. Mashhad: Quds Razavi Research Foundation; 2001.
24. Tabarsi MbMbA. *Bisharat al-Mustafa (Glad Tidings of the Chosen One)*. 2nd ed. Qom: Mar'ashi Najafi Library; 1988.
25. Bahrani SH. *Al-Mahajja fima Nazala fi al-Qa'im al-Hujja (The Image of Imam Mahdi in the Quran)*. 3rd ed. Tehran: Afaq; 1997.
26. Muhaqqiq Hilli Na-DJfba-H. *Sharai' al-Islam fi Masa'il al-Halal wa al-Haram*. Qom: Esmaeilian Institute; 1999.